

Kapadokya Göreme Açık Hava Müzesi'nin Sanatsal Unsurları ile Anadolu Selçuklu Sanatının Karşılaştırmalı Bir Analizi

Yaşar ÖZRİLİ¹

Özet

Bu çalışma, 11-13. yüzyıllar arasında aynı coğrafyada varlık gösteren iki farklı uygarlığın mimari ve süsleme tarzlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Kapadokya Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki Bizans Hristiyan geleneğine ait kaya oyma yapılar ile Anadolu Selçuklu Müslüman geleneğinin kesme taş eserleri, mimari yöntemler, mekân organizasyonu, süsleme programları ve doğa ile kurulan ilişki bağlamında analiz edilmektedir. Her iki geleneğin de yakın tarihsel dönemde ve coğrafyada bir arada var olmasına rağmen dinî, kültürel ve sosyal ihtiyaçların farklılığından ötürü birbirinden belirgin şekilde ayrılan mimari cevaplar ve sorular üretebildiği fark edilmektedir. Göreme'deki mimari yapılar, doğal formlarla organik bütünleşme ve içe dönük manastır hayatını yansıtırken; Selçuklu eserleri, anıtsal kamu yapılarıyla siyasi ve ticari gücün estetik pratiklerle dışavurumu niteliğindedir. Çalışma, doğrudan bir etkilenmeden ziyade, iki paralel ve kendine özgü sanatsal dilin yan yana varlığının nasıl sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın temel bulgusu, her iki geleneğin de aynı tarihsel ve coğrafi zeminde, ancak birbirinden bağımsız ve kendi iç tutarlılığı olan mimari prensipler geliştirdiğidir. Selçuklu siyasi otoritesinin altında, Göreme'deki Hristiyan toplulukların sanatsal üretimi Bizans geleneğinde ısrarla devam etmiş; bu durum siyasi değişime rağmen kültürel kimliğin ve sanatsal sürekliliğin korunduğunu göstermiştir. Öte yandan Selçuklu sanatı, kendine özgü teknik, form ve süsleme repertuarıyla, yeni bir medeniyetin Anadolu topraklarındaki filizlenişinin görkemli bir ifadesi olmuştur. Bu anlamda Kapadokya'nın kültürel mozaikini farklı bir pencereden yorumlamak için iki farklı perspektif sunmaktadır. Zira inanç sistemleri ile sosyal örgütlenmenin somut bir tezahürü olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Sanatı, Selçuklu, Kapadokya, Göreme, Müze.

A Comparative Analysis of the Artistic Elements of the Cappadocia Göreme Open Air Museum and Anatolian Seljuk Art

Abstract

This study provides a comparative analysis of the architectural and decorative styles of two distinct civilizations that existed in the same region between the 11th and 13th centuries. The rock-cut structures of the Byzantine Christian tradition at the Göreme Open-Air Museum in Cappadocia and the cut-stone works of the Anatolian Seljuk Muslim tradition are analyzed in terms of architectural methods, spatial organization, decorative programs, and the relationship established with nature. Although both traditions coexisted in the same historical period and geography, it is observed that they produced distinctly different architectural responses and questions due to the differences in their religious, cultural, and social needs. While the architectural structures in Göreme reflect an organic integration with natural forms and an inward-looking monastic life, Seljuk works serve as an aesthetic expression of political and commercial power through monumental public buildings. The study reveals not so much a direct influence as the outcomes resulting from the coexistence of two parallel and distinct artistic languages. The study's key finding is that both traditions developed architectural principles within the same historical and geographical context, yet independently of one another and with their own internal coherence. Under Seljuk political authority, the artistic production of Christian communities in Göreme continued steadfastly within the Byzantine tradition; this demonstrates that cultural identity and artistic continuity were preserved despite political change. On the other hand, Seljuk art, with its distinctive repertoire of techniques, forms, and ornamentation, served as a magnificent expression of the emergence of a new civilization on Anatolian soil. In this sense, it offers two distinct perspectives for interpreting Cappadocia's cultural mosaic through a different lens. For it once again proves that these traditions are a concrete manifestation of belief systems and social organization.

Keywords: Turkish Islamic Art, Seljuk, Cappadocia, Göreme, Museum.

Article Info Makale Bilgisi	Received / Geliş Tarihi	Reviewed / Kabul Tarihi	Published / Yayın Tarihi
	21.01.2026	30.06.2026	08.07.2026

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, yasarozrili@yyu.edu.tr

Giriş

Roma İmparatorluğu'nun MS 395'te bölünmesinden sonra Kapadokya bölgesi uzun yıllar boyunca Doğu Roma'nın (Bizans) idaresi altında bulunmuştur (Haldon, 2021, s. 17). Kapadokya Bölgesi'nde Hristiyanlık inancının yayılması ise Kayseri Başpiskoposu Aziz Basileos (329-379) zamanında başlamıştır. Kapadokya, Doğu Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında Kapadokya 1 ve Kapadokya 2 şeklinde idari bölünme ile merkezine ayrılmış, Kapadokia I 'in otoritesi Kayseri şehri, Kapadokia 2'nin metropolisi Tyana (Kemerhisar) olmuştur (Ramsay, 1960, s. 78).

Bugünkü Türkiye sınırları içerisinde kalan coğrafyadaki Bizans dönemi kalıntıları, dünyanın geri kalanındaki Bizans kalıntılarından çok daha fazla sayıdadır. İmparatorluğun başkenti olan Konstantinopolis (İstanbul) elbette ki siyasal merkez olmanın dışında, kültürel ve ekonomik anlamda da bu geniş İmparatorluğun öncülüğünü yapmaktaydı. Ancak imparatorluğu ayakta tutan ana direk büyük ölçüde Anadolu'dur. Bir Akdeniz uygarlığı olan Bizans'ın beslendiği ana kökler, esas olarak Anadolu ve Anadolu'ya komşu topraklarda yeşeren uygarlıklar olmuştur (Akyürek, 2015, s. 2).

Kapadokya'daki Göreme Açık Hava Müzesi, Türkiye'nin önemli sanatsal, tarihi ve kültürel bölgelerinden biridir. Selçuklu Dönemi mimarisinde sık karşılaşılan kubbeli yapılar, sütun ve kemer unsurları da dikkat çekmektedir. Bu bölgede kurulan müzeler, tarihî ve kültürel birikimlere sahip eserleri koruma amacıyla kurulmuştur. Ziyaretçiler, müze içinde sergilenen eserleri yakından görebilmektedir. Müze aynı zamanda rehberli turlar düzenlemede tarihi ve kültürel erişimi olanaklı kılan, bilgilendirici bir deneyim sunmaktadır. Özellikle fresklerde, duvar süslemelerinde ve taş oyma işlerinde göze çarpmaktadır. Bu özellikler, dönemin estetik anlayışını ve ayrıca ustalıkla işlenmiş estetik detaylarını ihtiva etmektedir.

Bu araştırma, Göreme Açık Hava Müzesi'nin Selçuklu ve Bizans sanatındaki kalıntılarını ve kullanım özelliklerine odaklanarak, Kapadokya'nın kültürel çeşitliliğinin önemini vurgulamayı hedeflemektedir. Yanı sıra bölgenin tarihî ve kültürel değerlerine dikkat çekmekle birlikte, nihai araştırmaya ve muhafaza edilmesine de vurgu yapmaktadır. Kapadokya, son derece ilginç doğal oluşumları ve kültürel birikimiyle yeryüzünün sıra dışı alanlarından biridir. Bu bölge, çok eski çağlardan itibaren farklı uygarlıklara mesken olmuş ve kültürel çeşitliliğe ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgenin önemli turistik merkezlerinden biri olan Göreme Açık Hava Müzesi, ziyaretçiler için farklı bir deneyim sunmaktadır.

Kapadokya'nın Tarihî ve Kültürel Önemi

Kapadokya, Türkiye'nin merkezinde, uzun ve ince kaya sütunları olan peri bacaları da dahil olmak üzere çeşitli olağandışı kaya oluşumlarının zamanla aşınmış yumuşak volkanik kaya tarafından şekillendirildiği eşsiz manzarasıyla tanınan bir bölgedir (KTB, 2026). Kapadokya, MÖ 2. bin yılda Hitit İmparatorluğu'na kadar uzanan uzun ve zengin bir tarihe sahiptir. Bölge daha sonra Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Selçuklular da dâhil olmak üzere bir dizi imparatorluk tarafından yönetildi (Ünlü ve Koçak, 2014). Kapadokya, Hristiyanlığın da önemli bir merkezidir. MS 4. yüzyılda, Roma İmparatoru Konstantin, Hristiyanlığı yasallaştırması Kapadokya'nın Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri haline gelmesine vesile oldu. Bölge, çoğu ilginç fresk ve mozaiklerle süslenmiş bir çok Erken Dönem Hristiyan kilise ve manastırına ev sahipliği yapmaktadır (Demirutku, 1978, s. 75). 11. yüzyılda Kapadokya Selçuklu Türkleri tarafından fethedilmişti. Selçuklular bölgeye kendi kültürlerini ticareti inanç, sanat, savaş vb. yollarla yerleştirmeye başlamışlardı. Günümüze kadar gelebilen birçok mimari yapı Selçuklu varlığının en önemli sembollerinden bazılarıdır (Sevin, 2005, s. 40). Selçuklular ayrıca Kapadokya'da siyasi ve askerî mücadelelerin en güçlü olduğu zamanlarında sığınak olarak kullanılan bazı yeraltı şehirlerini de kullanmışlardı. Bugün, Kapadokya popüler bir turizm merkezidir. Ziyaretçiler, bu alanın eşsiz manzarasını, tarihî ve kültürel mekânlarını izleme olanağı sağlayan sıcak hava balonu gezilerini deneyimlemek maksadıyla bölgeye akın etmektedirler.

Göreme Açık Hava Müzesi'nin Tanımı ve Selçuklu Sanatıyla İlişkisi

Selçuklu sanatı ile Kapadokya Hristiyan sanatının birçok yönden etkileşim hâlinde olduğu görülmektedir (Gökhan, 2024, s. 237). Bu etkileşim, özellikle mimari, süsleme ve el sanatları alanlarında gerçekleşmiştir. Mimari ve süsleme: Selçuklu mimarisinde, Kapadokya Hristiyan mimarisinden kubbe kullanımı, iç mekânların zengin biçimde süslenmesi ve fresklerin kullanılması gibi özellikler etkilenmiştir. Selçuklu el sanatlarında, Kapadokya Hristiyan el sanatlarından metal işlemeciliği, cam işlemeciliği, çini ve halı dokumacılığı (Çiloğlu, 1999, s. 95) gibi alanlarda bazı etkileşimler görülmüştür.

Selçuklu sanatı, İslam sanatının diğer sanatsal türlerinden de etkilenmiştir. Bu etkileşim, özellikle mimari, süsleme ve el sanatları alanlarında gerçekleşmiştir. Selçuklu mimarisinde, İslam sanatından camilerin kubbeli yapısı, minarelerin kullanımı ve iç mekânların zengin bir şekilde süslenmesi gibi özellikler etkilenmiştir (Bulut, 2020, s. 11). Selçuklu sanatı, İslam coğrafyasındaki farklı kültürlerin sanatından da etkilenerek kendine özgü bir karaktere kavuşmuştur. Bu etkileşim, Selçuklu sanatını Anadolu'nun en önemli sanatlarından biri hâline getirmiştir. Bunun dışında Selçuklu sanatı, Orta Asya Türk sanatı, İran sanatı ve Bizans sanatından da etkilenmiştir. Bu etkileşim, Selçuklu sanatını kültürel açıdan daha zengin bir hâle getirmiştir.

Selçuklular, 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Anadolu'da hüküm süren bir Türk hanedanıydı. Yerel halklardan olan Bizans ve Ermeni sanatsal stilleri ile harmanlanmış kendi sanatsal karakterlerini Anadolu'ya aksettirmişlerdir (Tanyeli, 1987, s. 9). Bu söz konusu üslup birlikteliği Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki resim programlarında da kendini belli edebilmektedir (Yalçinkaya, 2021, s. 11). Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki resimler, kırmızı, mavi, yeşil ve sarı gibi parlak renklere yer verilmesiyle karakterize edilebilmektedir (Tuncer, 2014, s. 45). Yanı sıra lokal renkler kullanılmıştır. Bu renkler, özellikle bir hareket ve parlaklık duygusu yaratmak amacıyla seçilmiştir (Yalçinkaya, 2021, s. 99). Göreme Açık Hava Müzesi resimlerinde yer alan figürler genellikle stilize edilmiştir. Buradaki asıl gaye, gerçekçi temsilleri olmadan idealize edilmiş veya sadeleştirilmiş formlar olmalarıdır. Bu stilizasyon, figürlerin ruhani veya sembolik boyutunu ifade etmenin farklı bir yolu olabilirdi.

Selçuklu mimarisinde camiler, medreseler, türbeler ve kümbetler önemli bir yer tutar. Selçuklu camileri genellikle tek kubbelidir ve iç kısımdaki, özellikle mihrap bölümleri yoğun olarak süslenmiştir. Selçuklu medreseleri, dinî ve ilmî eğitim veren kurumlardır. Selçuklu türbeleri Selçuklu sultanları ve diğer önemli şahsiyetlerin mezarlarıdır. Selçuklu süslemesinde, bitkisel motifler, Selçuklu doğal motifleri, genellikle stilize edilmiş çiçeklerden ve yapraklardan meydana getirilmiştir. Selçuklu geometrik unsurları bilhassa yıldızlar, altıgenler ve sekizgenler vb. çokgenlerden oluşur. Selçuklu kaligrafisi, genellikle Arapça ve Farsça yazılardan oluşur. Hat sanatı Selçuklu sanatının bir diğer önemli unsuruydu. Selçuklular yetenekli hattatlara sahipti. Dolayısıyla bu hattatlar Arapça ve Farsça nitelikli yazı şeritleri ve panoları yaratmak için yoğun çaba sarf etmişlerdi. Cami, medrese ve diğer binaları süslemek için yazı oldukça sık kullanılırdı. Bu dönemde sanatta figür kullanımı bitkisel, geometrik ve hat sanatlarına göre daha az görülmektedir. Bununla birlikte, İran'daki ünlü *Harezmşah Türbesi* gibi Selçuklu döneminden kalma bazı figürlü özelliklerin görüldüğü örnekler de bulunmaktadır. Bu türbe, Harezmşah'ın hayatından sahneleri tasvir eden bir dizi kabartma ile dekore edilmiştir. Selçuklu sanatında figür, İslam sanatında olduğu gibi genellikle çok az kullanılmıştır (Yaşaroğlu, 2016, s. 84). Bunun nedeni, bazı İslam sanatçılarının figürlü bezemelerin tasvirinin yasak olduğunu zannetmesidir. Ancak, Selçuklu sanatı, figürün tasvirini yasaklayan bu anlayışın dışında bazı münferit örnekler de içermektedir. Örneğin, Selçuklu mimarisinde, bazı türbelerde insan figürleri kullanılmıştır. Ayrıca, Selçuklu el sanatlarında, özellikle halılarda, insan figürleri kullanılmıştır. Selçuklu sanatçıları, insan figürünün tasvirinin yasak olduğunu düşünen bazı İslam sanatı çevrelerine rağmen, özellikle insan figürünün tasvirini içeren çalışmalar yapmışlardır. Bu uygulamalar Selçuklu sanatının zengin ve çeşitli bir geleneğe sahip olduğunu göstermektedir.

Altunsoy (2022)'a göre; kiliseler, freskleri ve kitabeleriyle Selçuklu Anadolu'suna dair

önemli okumalar sağlamaktadırlar. Kitabelerle yeni kiliselerin inşa edildiğini veya var olanların fresklerle zenginleştirildiğini öğrenebilmekteyiz. Yine bu kitabeler, freskler ve süslemelerden kilise mensuplarının ve yapı ustalarının Bizans İmparatorluğu ile ilişkilerinin devam ettiği ve Selçukluların buna mâni olmadığı da görülmektedir. Kırkdamaltı (Saint George) Kilisesi Kapadokya bölgesindeki kaya kiliselerine dair önemli örneklerdendir. Bu kilise kitabesi ve freskleriyle bahsedilen okumaya dair önemli bir belge niteliğindedir.

Selçuklular, Kapadokya'daki kiliselerin koruma ve restorasyonu konusunda da etkili olmuşlardır. Selçuklu döneminde bazı kiliseler ilk kuruluş amaçlarına uygun olarak fonksiyonel açıdan görevlerini sürdürmüşlerdir. Bazıları onarılmış veya korunmuştur. Bu sayede, kiliselerin günümüze kadar ayakta kalmasına olanak tanınmıştır.

Mimari İlişki

Mimari Teknikler ve Yapı Malzemeleri: Kapadokya'daki kiliseler, mezar yapıları olarak volkanik tuf adı verilen yumuşak kayalardan oyulmuştur. Selçuklu mimarisi taş, tuğla ve kiremit gibi yerel yapı malzemelerini kullanır. Dolayısıyla söz konusu mimari öğelerdeki benzerlikler, Kapadokya kiliselerinin inşasında kullanılan mimari bölümlerin ya da öğelerin Selçuklu mimarisindeki bazı mimari unsurlarla etkileşim hâlinde olduklarını kanıtlar niteliktedir.

Kubbe ve Kemerler: Kapadokya kiliseleri hem iç mekânlarında hem de dış cephe düzenlemelerinde kubbe ve kemerlere yer verir. Bu, Selçuklu mimarisinde de yaygın olan bir özelliktir. Kubbeler, genellikle tonozlu ya da yarım kubbe şeklinde yapılmıştır. Kemerler ise farklı formlarda kullanılan tablolarda ve estetik bir unsur olmadan görev yapmıştır. Selçuklular, mimarilerinde kubbe ve kemer kullanmalarıyla tanınırlardı. Bu özellikler genellikle cami ve medrese gibi dinî yapılarda kullanılmıştır. Ayrıca saray ve kervansaray gibi dünyevi yapılarda da kullanılmıştır. Selçukluların kubbeleri ve kemerleri genellikle desen ve motiflerle süslenmiştir. Bu desenler genellikle İslam sanatının mistik düşünce yapısının, sonsuzluk ile evren arasındaki ilişkilerin bir emaresi olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda yerel Bizans ve Ermeni stillerinin unsurlarını da içermektedir. Bu kiliselerin kubbeleri ve kemerleri daha sonraları birbirinden güzel tablolar ve fresklerle süslenmiştir.

Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki kubbeler ve kemerler arasındaki mimari ve süsleme özellikli etkileşimin bazı özel örneklerini ele almak gerekirse; *Elmalı Kilise:* Göreme Açık Hava Müzesi'nde bulunan bu kilise, Selçuklu mimarisinin en ünlü örneklerinden biridir. Dört kemerle desteklenen büyük bir kubbesi vardır. Kubbe, Hayat Ağacı'nın güzel bir freskiyle dekore edilmiştir.

Karanlık Kilise: Bu kilise adını karanlık iç mekânı nedeniyle almıştır. İki kemerle desteklenen beşik tonozludur. Tonoz, İsa'nın hayatından sahneleri tasvir eden bir dizi fresk ile dekore edilmiştir.

Tokalı Kilise: Bu kilise, adını binanın dışını saran kemer benzeri süsleme bandından almıştır. Kilise dört kemerle desteklenen bir kubbeye sahiptir. Kubbe, Meryem Ana'nın hayatından sahneleri tasvir eden bir dizi fresk ile dekore edilmiştir. Göreme Açık Hava Müzesi'nin kubbeleri ve kemerleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sanatsal ve mimari başarılarının bir kanıtıdır. Bu özellikler Selçuklu mimarisinde oynadığı önemli rolün birer hatırlatıcısıdır ve dünyanın dört bir yanından gelen ziyaretçiler tarafından hayranlıkla izlenmeye devam etmektedir.

Bazı Süsleme Programları ve Mimari Öğeler: Selçuklu mimarisinde geometrik desenler, kabartma süslemeler vb. işlemler önemli bir yer tutar. Kapadokya kiliselerinde de benzer süslemeler görülür. Kiliselerin iç mekânlarını kullanarak duvar fresklerinde geometrik şekiller, bitkisel desenler, haçlar ve figüratif resimler kullanır. Göreme Açık Hava Müzesi'nin sanatsal özellikleri, Anadolu Selçuklu idari yönetim modeli ile ilgili bazı mimari bölümlerin sanatsal özelliklerinden etkilenmiştir. Bunun en dikkat çekici örneklerinden biri de eyvan kullanımındır. Eyvanlar, bir tarafı açık olan tonozlu odalardır. Selçuklu cami ve medreselerinde sıklıkla

kullanılmış olup, Göreme Açık Hava Müzesi'nde de kullanılmıştır. Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki eyvanlar genellikle tablolar ve fresklerle süslenmiştir. Eyvanlardaki resimler tipik olarak mihrap (Mekke'nin yönünü gösteren niş) gibi dinî sahneleri tasvir eder. Eyvanlardaki freskler genellikle İslam Peygamberi'nin veya diğer İslami karakterlerin yaşamlarından sahneleri tasvir eder.

Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki mimari yapılar ve sanatsal özellikler arasındaki etkileşimin bir başka örneği de mukarnas kullanımıdır (Öztaşkın, 2018). Mukarnas, birbirine bağlı küçük sarkıtlardan oluşan bir İslami süsleme türüdür. Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki mukarnaslar genellikle resimler ve fresklerle dekore edilmiştir. Mukarnaslardaki resimler tipik olarak Hayat Ağacı gibi dinî sahneleri tasvir eder. Mukarnaslardaki freskler genellikle Kur'an'dan veya diğer İslami metinlerden sahneleri tasvir eder. Mukarnas matematiksel açıdan fraktal kavramının kullanımına verilebilecek örneklerden biridir.

Oyma Kaya Kullanımı: Müzedeki kilise ve şapelilerin birçoğu Kapadokya'nın yumuşak volkanik kayalarına oyulmuştur. *Kaya mimarisi* olarak bilinen bu teknik, Selçuklular döneminde bölgede yaygındı. Kaya oyma camiler konut mimarisi için yapılan halk yapı sanatı tanımından hareketle ihtiyaç-malzeme ilişkisine örnek gösterilebilir. Kapadokya Bölgesi'nde 4. yüzyıldan günümüze kadar devam eden kaya oyma geleneği Bizans döneminde bölgede yoğun bir kaya oymacılığı şeklinde kendini göstermiştir. Muhtemelen Selçukluların bölgeye hâkim olmasıyla birlikte Bizanslı bu ustalar yeni yöneticileri için çalışmış olmalıdır. Kaya oyma camilerin ekonomik olması ve inşası için herhangi bir vakfa ihtiyaç duyulmaması tercih sebebi olarak düşünülmüştür. Yine Türk evinin karakteristik özellikleri kaya oyma camilere de uyarlanmıştır. Özellikle insan ölçülerine uygunluk ile doğaya ve çevreye uyum konusunda son derece başarılı örnekler olduğu söylenebilir. Kaya oyma camilerinin plan bakımından genellikle kare, çoğunlukla ise dikdörtgen planlı oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca yapıların iç düzenlemesi, taşıyıcı sistem ve örtü düzenleri kiliselerdeki gibidir. İncelenen örneklerin bazılarında herhangi bir taşıyıcıya yer verilmezken, bazılarında taşıyıcı ayaklar kullanılmıştır. Bu yapılar kayalara oyularak yapıldıkları için cephe tasarımında en önemli unsuru köşk minareler oluşturmaktadır (Tay, 2019).

Minareler ve Çan Kuleleri: Selçuklu mimarisi, camilerde kullanılan minareleri içerirken, Kapadokya kiliselerindeki bazı yapılar çan kuleleri şeklindedir. Bu, Selçuklu mimarisinde cami-kilise etkileşimi ve kullanıcı etki göstergesi olarak değerlendirilebilir. Selçuklu mimarisinin, camilerinde minarelerin kullanımıyla öne çıkar. Ancak Kapadokya kiliselerinde ve bazı yapılarında kule çanları ön plana çıkar. Minareler ve çan kuleleri, iç ve dış mekânlarda yükselen hem manevi hem de teknik ve mimari ihtiyaçlardan dolayı uygulanan bölümlerdir.

İç Mekân Düzenlemeleri: Kapadokya kiliseleri ve Selçuklu mimarisindeki ibadet mekânlarının düzenlemelerinde, örneğin bazı kiliselerde apsis adı verilen yuvarlak veya yarım daire şeklinde bir bölüm bulunur. Zira bu uygulamanın Selçuklu mimarisindeki camilerdeki karşılığı mihrap bölümüdür.

Taş İşçiliği ve Detaylar: Kapadokya kiliselerinde görülen bazı taş işçiliği özellikleri Selçuklu mimarisindeki taş işçiliğinde de kendini gösterir. Yapılarda kullanılan taşlar, ustalıkla işlenmiş ayrıntılı kabartmalar ve oyma süslemelerle hareketlendirilmiştir. Özellikle taç kapı bölümleri, pencereler, nişler ve sütun başlıkları gibi bölümlerdeki detaylar, Selçuklu dönemi taş işçiliklerinin düzenlenmesine yönelik benzerlikler taşır. İnce işlenmiş taşlarla yapılandırılmış kabartmalar, oymalar ve süslemeler, ustalıkla yapılmış Selçuklu döneminin özelliklerini yansıtır. Bu taş işçiliği, kiliselerin görsel zenginliğini artıran ve mimari açıdan öne çıkan özelliklerinden biridir.

Tablo 1. Kapadokya bölgesi mimari ve süsleme unsurları açısından Bizans ve Anadolu Selçuklu uygarlıklarına ait karşılaştırmalı bir analiz tablosu

Karşılaştırma Eksen	Göreme Açık Hava Müzesi (Bizans Geleneği)	Anadolu Selçuklu Sanatı
Mimari	Kaya Oyma Tekniği: Yapılar, mevcut Peri bacalarının içinin oyulmasıyla oluşturulur. Doğal formlarla tam bütünleşme söz konusudur.	Kesme Taş İnşa Tekniği: Taşların işlenip bir araya getirilmesiyle oluşturulan anıtsal, bağımsız yapılar. Cephe ve dış hacim ön plandadır. İhtişam dışarıdan belli olur.
Mekânsal fonksiyon	İçe Dönük Manastır Kompleksi: Kilise, şapel, yemekhane ve keşiş hücrelerinden oluşan, inziva ve ibadete odaklanan kapalı bir sistem.	Dışa Dönük Kamusal Yapılar: Cami, medrese, kervansaray, türbe gibi, inanç, eğitim ve ticari özellikler, sivil ve kamusal yapılar.
Süsleme Programı	Figüratif Freskler: İncil sahneleri, aziz ve İsa tasvirleri sembolik bezemeler (Azize Barbara Şapeli).	Soyut ve Geometrik Süsleme: Geometrik örgüler, bitkisel süslemeler, hat sanatı, yazı vb. Bazı çinilerdeki figürlü örnekler
Örnek Yapılar	Karanlık Kilise, Elmalı Kilise, Azize Barbara Şapeli.	Aksaray Sultan Hanı, Niğde Alaaddin Camii, Konya'daki medrese ve türbeler.
Yapı Türleri	Göreme Açık Hava Müzesi'nden Örnekler (Bizans Geleneği)	Anadolu Selçuklu Sanatından Karşıt Örnekler (Kapadokya ve Anadolu'dan)
Tabiat ve Çevre ile İlişki	Organik Bütünleşme: Mimari, doğal formları takip eder. Peribacalarının şekli, yapının formunu belirler. Işık, küçük pencerelerle kontrollü şekilde içeri alınır (Karanlık Kilise örneği).	Çevreye Hakimiyet: Yapılar, genellikle düz veya hâkim bir tepe üzerine, insan eliyle şekillendirilmiş bir külliye'nin parçası olarak inşa edilir. Düzenli ve geometrik bir planla çevreye hükmeder.

Karanlık Kilise'nin kubbesindeki Pantokrator İsa freski görsel 1, Bir Selçuklu medresesinin (Sivas Gök Medrese) taç kapısındaki geometrik ve yazısal süslemeler ile Figüratif tasvir (insan formu, dini hikâye anlatımı) ile soyut süsleme (geometri ve yazı) arasındaki temel ikonografik ayırım ve benzerlikler Görsel 2.

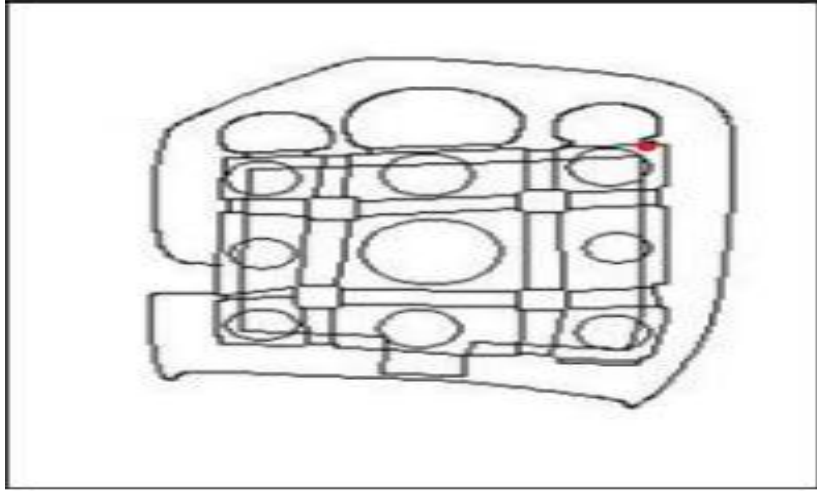
Görsel 1. Karanlık Kilise'nin kubbesindeki Pantokrator İsa freski (Özcan, 2025).

			
a. Elinde Çiçek Tutan İnsan Figürü	b. Oturan İnsan Figürü	c. Elinde Nar Meyvesi Tutan İnsan	d. İki Elinde İki Balık Tutan İnsan Figürü
			
e. Bağdaş kurmuş Oturan İnsan Figürü	f. Elinde Nar Meyvesi Tutan İnsan	g. Elinde Kadeh Tutan İnsan Figürü	h. Bağdaş kurmuş oturan İnsan
			
ı. Elinde Kadeh Tutan İnsan Figürü	j. Bağdaş kurmuş oturan İnsan Figürü	k. Ud Çalan Saray Mensubu	l. Elinde Bitki dalları Tutan İnsan Figürü

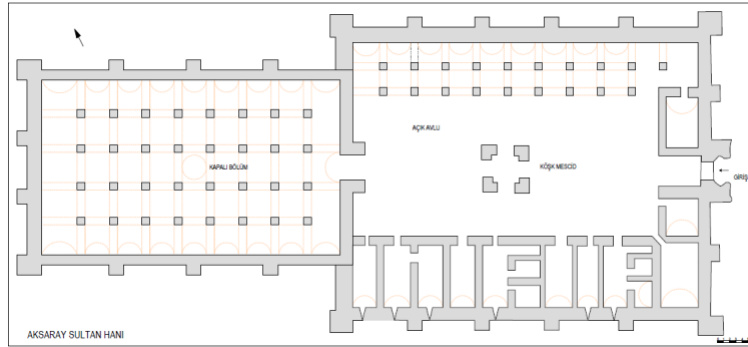
Görsel 2. Figüratif tasvirler (Önder ve Kınık, 2024, s. 26).

<https://www.rehbername.com/rehberce/kapadokya-freskleri-rehberi>, (Erişim Tarihi: 22, 12, 2025)

Elmalı Kilise'nin haç planı ve kubbeli iç mekânının şeması Görsel 3. Bir Selçuklu kervansarayının (Aksaray Sultan Han) avlulu, eyvanlı plan şeması (Görsel 4), ibadet mekânının merkezi, kapalı haç planı ile ticaret ve konaklama yapısının açık avlulu, simetrik ve işlevsel planı arasındaki farkı göstermektedir.

Görsel 3. Elmalı Kilise şeması (Restle, 1967'den akt., Sipahi, 2023)

Görsel 4. Aksaray Sultan Hanı planı (Yetkin, 1959, s. 227)

Bir peribacasına oyulmuş kilisenin dış görünümü (doğal formla bütünleşik) Haçlı Kilise
Görsel 5. Divriği Camii harim bölümü (Görsel 6), doğal formla organik bütünleşme ile insan yapımı anıtsallık ve cephe vurgusu arasındaki karşıtlık olarak örnek gösterilebilir.

Görsel 5. Haçlı Kilise https://dijitalkapadokya.com/kultur_miraslarimiz/hacli-kilise
(Erişim Tarihi: 22, 12, 2025)

Görsel 6. Divriği Kale Cami

Azize Barbara Şapeli'ndeki kırmızı aşı boyası ile yapılmış sembolik haç ve geometrik bezemeleri (Görsel 7) ile Selçuklu çini panelindeki (Konya Karatay Medresesi) kobalt mavisi, lacivert ve turkuaz renklerdeki çinilerle oluşturulmuş girift geometrik örgü (Görsel 8), sade, sembolik ve doğal boylarla yapılan süsleme ile renkli, kompleks malzeme ile yapılan süsleme arasındaki teknik ve estetik fark görülmektedir.

Görsel 7. Azize Barbara Şapeli

Görsel 8. Konya Karatay Medresesi Kubbe içi

Değerlendirme ve Sonuç

Bu karşılaştırmalı analiz, Kapadokya coğrafyasında 11-13. yüzyıllar arasında kesişen Bizans Hristiyan ve Anadolu Selçuklu Müslüman geleneklerinin, sanata dair her iki geleneğin aynı malzemeyi kullanmasına rağmen, onu işleme biçimleri, mekânı örgütlenme mantıkları ve estetik idealleri, temeldeki felsefi ve sosyolojik ayrımların bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göreme'deki kaya oyma mimarisi, doğayı dönüştürmekten ziyade onunla diyalog kurma, mevcut formları kutsal bir mekâna dönüştürme ve içe dönük bir dini yaşamı mümkün kılma anlayışı üzerine kuruludur. Bu yaklaşım, yapıyı çevresinden yalıtın bir nesne olarak değil, coğrafyanın imkânları nispetinde organik bir uzantısı olarak konumlandırır. Selçuklu mimarisi ise doğayı insan iradesi ve geometrik zekâ ile biçimlendirme, düzenleme ve ona hükmetme gücünün ürünüdür. Kesme taşla inşa edilen her kervansaray, cami veya medrese, insan elinin doğa karşısındaki zaferini ve yeni bir siyasi iktidarın varlığını sembolize eder.

Süsleme programları arasındaki karşıtlık da benzer bir ikiliği yansıtır. Göreme'deki *figüratif freskler*, Hristiyan teolojisinin merkezinde yer alan kutsal hikâyelerin görselleştirilmesini ve dolayısıyla inançlı cemaate dinin aktarılmasını amaçlar. Selçuklu sanatındaki *soyut geometrik ve hat ve bitkisel süsleme* ise, Tanrı'nın birliği (tek) hiçbir şeye benzemeyen mutlak varlığı ve sonsuzluğunu, tekrar eden desenler ve ilahi kelamın yazıya dökülmüş haliyle ifade etme arayışıdır. Birinde anlatı ve temsil, diğeri ise sembol ve tefekkür ön plandadır.

Malazgirt Savaşı (1071) sonrasında Kapadokya'nın siyasi hakimiyetinin Türklere geçmesine rağmen, bölgedeki Hristiyan nüfusun ve manastır hayatının varlığını sürdürmesi dikkat çekicidir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında, bu dönemde sanatsal etkileşim veya sentezin bazı mimari ve bezeme özellikleri bakımından da bir birliklilik ortaya koymasından bahsedilebilir. Göreme 11. yüzyılın sonları ve 12. yüzyılda Selçuklu hâkimiyetinin bu bölgedeki nüfuzunun altına girince, özellikle Karanlık Kilise gibi yüksek kalitede mimari ve süsleme kompozisyonları ve programları açısından sofistike yapıların üretilmiş olması, yerel Hristiyan toplulukların kendi sanatsal geleneklerini korumak için gerekli sosyal ve ekonomik imkâna sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, erken dönem Selçuklu yönetiminin, fethettiği topraklardaki gayrimüslim cemaatlere hoşgörülü bir politika izlediğini gösteren fikirlere paralel hareket edildiğini doğrular niteliktedir.

Dolayısıyla, iki medeniyetin sanatsal nitelikleri arasında doğrudan bir formal ya da dekoratif etkiden söz etmek mümkün görünmemektedir. Ancak daha derinde aynı coğrafi ve jeolojik koşullara verilen bu iki farklı tepki, *insanın mekânı kültür ve inançla nasıl şekillendirdiğine yönelik küresel bir karşılaştırma imkânı sunar*. Her iki uygarlıkta da sanatın, sadece temel fizyolojik gereksinimleri (barınma vb.) karşılayan teknik bir faaliyet değil, bir dünya görüşünün, bir kimlik inşasının ve kolektif bir hafızanın en kalıcı ifade biçimi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Göreme Açık Hava Müzesi, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır ve Kapadokya'nın en popüler turistik yerlerinden biridir.

Sonuç olarak, Kapadokya Göreme Açık Hava Müzesi ve Anadolu Selçuklu sanatı, Anadolu'nun kültürel katmanlaşmasını doğru okumak ve bir yargıda bulunabilmek için birbirini tamamlayan iki önemli kutup, inanç, ticaret, sosyal, ekonomik, savaş vb. kavramlar çatısı altında analiz edilerek mümkün olabilmektedir. Biri, bin yılı aşkın bir süredir devam eden Hristiyan geleneğinin, doğa ile harmanlanarak varlığını sürdüren içsel ve manevi ifadesidir. Diğeri, yeni bir siyasi otoritenin (gücün) ticaretin ve İslam medeniyetinin, anıtsallık ve geometrik sistem üzerinden kurduğu muhteşem dışsal ve kamusal dilin ifadesidir.

Bu çalışma, bu bölgede yapılabilecek araştırmalar için şu önerileri sunmaktadır:

Mimari Tekniklerin Daha Detaylı İncelenmesi: Her iki uygarlığın taş malzemeyi kullanabilme kapasitesi, kemer ve kubbe teknikleri ile statik çözümlmeleri, mühendislik ve inşa bilgisi

perspektifinden karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Arkeolojik ve Yazınsal Kaynaklarla Desteklenen Sosyal Tarih Çalışmaları: Aynı dönemde bölgedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların günlük yaşamı, ticaret ve toplumsal ilişkileri, teknik uygulamalar, arşiv, kütüphane, dijital kaynaklar ve platformlar ile tahrir kayıtlarının incelenmesi vb. kaynakların araştırılması suretiyle, bu “homojen varoluşun” somut dinamikleri daha iyi anlaşılabilir.

Dönem Örneklerine Odaklanma: 13. yüzyıl sonrasında, özellikle Osmanlı döneminde Kapadokya’da inşa edilmiş veya dönüştürülmüş kilise ve cami örnekleri üzerinden, uzun vadeli temasın mimaride yol açtığı olası entegrasyon ve dolaylı etkileşimler araştırılabilir.

Kapadokya, sadece peribacaları gibi doğal oluşumların varoluşuyla değil, bu topraklarda hüküm sürmüş medeniyetlerin birbirinden farklı ruhlarının nesnede uygulanış şekliyle de önemli bir açık hava müzesidir.

Kaynakça

- Akyürek, E. (2015). İç Anadolu Bölgesi’nde Bizans dönemi. *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) Klasör 8* (Bizans-İç Anadolu).
- Altunsoy, N. (2022). Türkiye Selçukluları Gayrimüslim politikalarını dönemin kiliseleri üzerinden okuma ve Kırkdamaltı (Saint George) Kilisesi üzerine bir değerlendirme. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, 49-65. <https://doi.org/10.47702/sema.2022.23>
- Bulut, M. (2020). *Selçuklu çizgileri: Anadolu Selçuklu geometrik kompozisyonları* 13. Basım, İnkılab Basım Yayım.
- Çiloğlu, H. (1999). Nevşehir, Niğde, Konya yöresi halılarının kompozisyon özelliklerinin incelenmesi, *Erdem* 10, (28), 95-100.
- Demirutku, E. (1978). Kiliseden Camiye çevrilen ibadethaneler: Kariye Camii. *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 2/9, 75-77.
- Gökhan, İ. (2024). Selçuklular Döneminde İpekyolu üzerinde bulunan Sarıhan’ın tarihçesi. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 1(11), 237-246.
- Haldon, J. F. (2021). *Bizans Dönemi’nde Anadolu (yak. 640-1350)*. E. Akyürek, & K. Durak içinde, Bizans dönemi’nde Anadolu, Anatolia in the Byzantine period. (16-35). Yapı Kredi Yayınları
- Önder, A., M., & Kınık, M., (2024). Anadolu Selçuklu Dönemi yıldız formlu çinilerde figüratif illüstrasyonlar. *Konya Sanat Dergisi*, 7, 118-142. <https://doi.org/10.51118/konsan.2024.46>
- Öztaşkın G. (2018) Bizans dönemi kilise mimarisi. *ARKHE Dergisi*, 5, 10-17.
- Ünlü, F., & Koçak, K. (2014). *Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya Bölgesi (MS III. ve IV. yüzyıllar)* [Yüksek Lisans Tezi], Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*. (M. Pektaş, Çev.). Millî Eğitim Basımevi.
- Restle, M., (1967). *Byzantine Wall Painting Asia Minor, I-III*, Recklinghausen: Vienna.
- Sipahi, Ö. 2023, Fotoğraf Arşivi.
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci*. [Doktora Tezi]. İTÜ.
- Tay, L. (2019). Mimarsız Mimarlık - Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Camileri/ Ayşe Budak. *Sanat Tarihi Dergisi*, 28(1), 237-241. <https://izlik.org/IA97FL58JG>
- Tuncer, H. (2014). *Zelve Açık Hava Müzesi’nde bulunan Balıklı ve Üzümlü Kilise’nin mimarisi ve resim programı*, [Yüksek Lisans Tezi], Anadolu Üniversitesi.

- Yaşaroğlu, H. (2016). İslam'da resim-heykel yasağı ve Ahmet Hamdi Akseki'nin konu hakkındaki görüşleri, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(9), 82-96.
- Yalçınkaya U. (2021). Kapadokya Bölgesindeki 9.-13. yüzyıllar arasına tarihlenen duvar resimlerinin korunmasına yönelik yaklaşım ve uygulamalar", *MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, 3, 74-144.
- Yelen, R. (2025). Selçuklu Çağı mimarisinde taş malzeme ile tuğla işçiliğine öykünme, *Erdem*, 2, (89), 237-276.
- Yetkin, S., K. (1959). *İslam Mimarisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi
- <https://tanitma.ktb.gov.tr/tr-22783/kapadokya.html>